

دیدگاه دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام‌نور محمودآباد نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی خود

نسیمه جهانی*

دریافت: ۹۳/۰۲/۰۵

پذیرش: ۹۳/۰۶/۱۴

چکیده

هدف: هدف از انجام پژوهش حاضر، تعیین دیدگاه دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام‌نور محمودآباد نسبت به رشته تحصیلی و آینده خود است.

روش: روش پژوهش حاضر پیمایشی و از نوع کاربردی و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است.

یافته‌ها: میانگین کل نمره به دست آمده از پرسشنامه دیدگاه دانشجویان نسبت به رشته تحصیلی (۲۷/۵۵) از میانگین نظری (۲۷) این پرسشنامه بالاتر بود. اما میانگین کل نمره حاصل از پرسشنامه دیدگاه دانشجویان نسبت به آینده شغلی‌شان (۱۷/۷) از میانگین نظری (۱۸) این پرسشنامه پایین‌تر بود.

اصالت/ ارزش: وجود علاقه و انگیزه مثبت نسبت به حرفه و داشتن رضایت درونی از عوامل موفقیت در هر شغلی است. توجه به نتایج حاصل از این پژوهش در برنامه‌ریزی‌های آتی می‌تواند افق روشن‌تری از آینده شغلی از نظر بازار کار و اشتغال پیش روی دانشجویان قرار دهد.

واژه‌های کلیدی: آینده شغلی، رشته تحصیلی، دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی.

مقدمه

انگیزش شغلی برای ادامه اشتغال مفید و کارآمد، امری لازم و ضروری است. اگر انسان علاقمند به شغل خود نباشد، ادامه اشتغال ملالت آور و حتی غیرممکن خواهد بود. بدین جهت، می‌توان گفت بین انگیزش شغلی و موفقیت شغلی رابطه متقابلی وجود دارد. (شفیع آبادی، ۱۳۷۱). نگرش مثبت نسبت به آینده شغلی، انگیزه شغلی را به همراه خواهد داشت که آن نیز باعث موفقیت شغلی خواهد گردید (ایروانی، ۱۳۸۱).

رضایت شغلی بر اثر عوامل متعددی حاصل می‌شود. رضایت شغلی نوعی احساس مثبت فرد نسبت به شغلش است، زاینده عواملی چون: شرایط کار، نظام سازمانی شغل، روابط حاکم بر محیط کار و تاثیر عوامل فرهنگی است.

بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت رضایت شغلی احساس روانی است که از عوامل اجتماعی متاثر می‌گردد. لذا برای ادامه اشتغال مفید و کارآمد، میان انگیزه شغلی و موفقیت شغلی رابطه متقابلی وجود دارد. نگرش مثبت نسبت به آینده شغلی، انگیزه شغلی را به همراه خواهد داشت که آن نیز باعث موفقیت شغل خواهد گردید (صدر ارحامی، ۱۳۸۳).

حدود ۲۰ درصد نرخ بیکاری در ایران مربوط به دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها می‌باشد (ملکوتیان، ۱۳۸۲)، ایجاد سرخوردگی و بروز احساس امنیت شغلی در دانش‌آموختگان رشته‌های علوم انسانی که در آنها به‌کارگیری و وجود نیروهای متخصص از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، می‌تواند منجر به هدر رفتن سرمایه‌های مادی و معنوی کشور شود. رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به عنوان یکی از شاخه‌های علوم انسانی، در سال‌های اخیر شاهد افزایش بی‌رویه تعداد پذیرش دانشجو بوده است. هنگامی که یک تخصص بیش از حد نیاز در یک جامعه وجود داشته باشد، موجب کاهش درآمد دانش‌آموختگان می‌شود و به تدریج تمایل برای تحصیل و کار در آن رشته کاهش می‌یابد (صمدی، ۱۳۸۸). تاکنون مطالعه‌ای بر روی دانش‌آموختگان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در خصوص دیدگاه آنها نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی انجام نشده است، اما یک مطالعه روی ۵۷۸ نفر دانش‌آموخته رشته‌های بهداشتی دانشکده

بهداشت اصفهان نشان داد که حدود ۲۸ درصد از آنان در زمان مطالعه بیکار بوده‌اند (حمدی، ۱۳۸۴). همچنین نتایج مطالعه بر روی نگرش دانشجویان رشته پزشکی دانشگاه اصفهان نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی‌شان، حاکی از نگرش منفی دانشجویان نسبت به آینده شغلی خود بوده است (صدر ارحامی، ۱۳۸۳). با این حال، نگرانی از آینده شغلی، مقوله‌ای مختص به کشور ما نیست. در مطالعه‌ای در دانشگاه مینه سوتا آمریکا، اکثر دانشجویان پزشکی در مورد افت موقعیت و درآمد پزشکی نگران بوده‌اند (هافرتی، ۱۹۸۶). در فرانسه نیز ۶۰ درصد از دانشجویان پزشکی معتقد بودند که نیروی پزشکی بیش از میزان مورد نیاز جامعه است (ولیر، ۱۹۹۲).

پذیرش دانشجو بدون برنامه‌ریزی علمی و توجه به ظرفیت‌های شغلی در جامعه، به‌صورت احساس سرخوردگی و عدم انگیزش شغلی در دانش‌آموختگان جوان بروز خواهد نمود. بدیهی است انجام مطالعات ملی و منطقه‌ای برای آگاهی از چگونگی نگرش دانشجویان به آینده شغلی و رشته تحصیلی خود برای پیش‌بینی رفتارهای اجتماعی و همچنین برای تفسیر پس از وقوع آن می‌تواند مفید باشد به گونه‌ای که اطلاعات لازم را در اختیار مسئولان قرار دهد تا با بازنگری در برنامه‌های گزینشی و آموزشی کشور، انگیزش شغلی را ایجاد نمایند. بر این اساس مسئله اصلی و اساسی این پژوهش این است که دیدگاه دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی خود چگونه است. تا ضمن بررسی نتایج، موانع و چالش‌های موجود در این رابطه مورد تحلیل قرار گیرد.

پرسش‌های اساسی

۱. دیدگاه دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به رشته تحصیلی خود چگونه است؟
۲. دیدگاه دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به آینده شغلی خود چگونه است؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی است و به روش پیمایشی انجام شد که در آن دیدگاه دانشجویان رشته کتابداری و

گرفته شد. بنابراین نمره ۱ نشانه حداقل گرایش و نمره ۵ به معنای حداکثر گرایش مثبت محسوب گردید. میانگین نظری نمره پرسشنامه دیدگاه دانشجویان نسبت به رشته تحصیلی ۲۷ و میانگین نظری نمره پرسشنامه آینده شغلی ۱۸ بود. به منظور انجام آزمون پرسش‌های پژوهش از آمارهای توصیفی و برای تحلیل آنها از نرم‌افزار spss استفاده شد.

یافته‌ها

اطلاعات به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها با توجه به پرسش‌های پژوهش به شرح ذیل است.

از ۸۵ پرسشنامه توزیع شده، ۶۰ پرسشنامه (۷۰ درصد) تکمیل و ارجاع داده شد. از مجموع افراد شرکت کننده ۲۵ نفر (۴۱ درصد) مرد و ۳۵ نفر (۵۸ درصد) زن بودند.

دیدگاه دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به رشته تحصیلی خود چگونه است؟

در جدول ۱ توزیع فراوانی دیدگاه دانشجویان نسبت به رشته تحصیلی از نظر متغیرهای مورد نظر نشان داده شده است.

اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام‌نور محمودآباد در نیم سال اول سال تحصیلی ۹۲-۹۱ نسبت به آینده شغلی و رشته تحصیلی مورد بررسی قرار گرفته است. کل دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام‌نور محمودآباد (۸۵ نفر) به عنوان جامعه آماری مورد مطالعه قرار گرفتند که به روش سرشماری، کلیه این افراد در مطالعه وارد گردیدند.

پرسشنامه پس از برگزاری جلسات توجیهی به افراد مذکور ارائه گردید و در نهایت، با پیگیری‌های صورت گرفته، ۶۰ پرسشنامه تکمیل و برگشت داده شد. ابزار پژوهش پرسشنامه‌ای شامل دو بخش بود. بخش اول شامل ۹ سؤال در مورد رشته تحصیلی و بخش دوم شامل ۶ سؤال در مورد آینده شغلی بود که با استفاده از ابزار پژوهش‌های مشابه (هدایتی، ۱۳۹۱) مورد سنجش قرار گرفت. پرسشنامه قبل از توزیع از نظر روایی صوری و محتوا، توسط متخصصین تایید گردید و پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ($\alpha=0/83$) به دست آمد. مقیاس نمره دهی پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت پنج ارزشی بود که برای پاسخ‌ها به ترتیب از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم نمره ۱ تا ۵ در نظر

جدول ۱: توزیع فراوانی مطلق و نسبی گویه‌های پرسشنامه دیدگاه نسبت به رشته تحصیلی توسط دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام‌نور محمودآباد

میانگین	رشته تحصیلی						
	کاملاً مخالفم (۱)	مخالفم (۲)	نظری ندارم (۳)	موافقم (۴)	کاملاً موافقم (۵)		
۳/۳۲	۴	۹	۱۷	۲۴	۶	فراوانی	این رشته را انتخاب کردم چون دیگران آن را به من توصیه کردند
	۶/۶	۱۴/۸	۲۷/۹	۳۹/۳	۹/۸	درصد	
۴/۰۲	۵	۷	۳	۱۲	۳۳	فراوانی	من از انتخاب این رشته راضی هستم
	۸/۲	۱۱/۵	۴/۹	۱۹/۷	۵۴/۱	درصد	
۳/۶۲	۶	۷	۴	۲۵	۱۵	فراوانی	اهداف دروس ارائه شده با نیازهای فردی و انتظارات دانشجویان یان متناسب است
	۹/۸	۱۱/۵	۶/۶	۴۱	۳۴/۶	درصد	
۳/۴۲	۶	۱۰	۸	۲۸	۱۱	فراوانی	من پس از تحصیل در این رشته علاقه بیشتری نسبت به رشته ام پیدا کردم
	۹/۸	۱۶/۴	۱۳/۱	۴۵/۹	۱۸	درصد	
۳/۹۵	۴	۵	۳	۲۶	۲۲	فراوانی	به نظر من رشته من در مقاطع بالاتر ارزش بیشتری پیدا می‌کند
	۶/۶	۸/۲	۴/۹	۴۲/۶	۳۶/۱	درصد	
۹۵.۱	۲۵	۲۲	۶	۵	۲	فراوانی	به نظر من دانشجویان دیگر رشته‌ها نظر مناسبی نسبت به رشته ام دارند
	۴۱	۳۶/۱	۹/۸	۸/۲	۳/۳	درصد	
۱/۸۵	۳۰	۱۸	۶	۳	۳	فراوانی	به نظر من جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنم نسبت به این رشته دید مثبتی دارند
	۴۹/۲	۲۹/۵	۹/۸	۴/۹	۴/۹	درصد	
۳/۴۸	۶	۱۱	۹	۱۶	۱۸	فراوانی	این رشته را صرفاً به دلیل علاقه به آن انتخاب کردم
	۹/۸	۱۸	۱۴/۸	۲۶/۲	۲۹/۵	درصد	
۱/۹۲	۲۶	۲۲	۶	۳	۳	فراوانی	این رشته را انتخاب کردم زیرا درآمد آن در آینده نسبت به سایر رشته‌ها بیشتر است
	۴۲/۶	۳۶/۱	۹/۸	۴/۹	۴/۹	درصد	
۲۷/۵۵						میانگین کل	

دانشجویان نسبت به رشته تحصیلی‌شان ۲۷/۵۵ بود که از میانگین نظری این پرسشنامه که ۲۷ است بالاتر است.

۱. دیدگاه دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به آینده شغلی خود چگونه است؟
جدول ۲ نشان دهنده دیدگاه دانشجویان نسبت به آینده شغلی‌شان است.

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل آماری و تعیین میانگین در حیطه‌های مختلف در رابطه با دیدگاه دانشجویان نسبت به رشته تحصیلی نشان می‌دهد که اکثریت دانشجویان ۳۳ نفر (۵۴/۱ درصد) از انتخاب این رشته راضی هستند، همچنین ۲۸ نفر (۴۵/۹ درصد) شرکت‌کنندگان در مطالعه علاقه‌مند به ادامه تحصیل در مقاطع بالاتر می‌باشند و بیشترین میزان مخالفت دانشجویان (۴۹/۲ درصد) در پاسخ به سؤال ۷ (جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنم نسبت به این رشته دید مثبتی دارند) بوده است. میانگین نمره کل پرسشنامه مربوط به دیدگاه

جدول ۲: توزیع فراوانی مطلق و نسبی گویه‌های پرسشنامه دیدگاه نسبت به آینده شغلی توسط دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام‌نور محمودآباد

میانگین	کاملاً مخالفم (۱)	مخالفم (۲)	نظری ندارم (۳)	موافقم (۴)	کاملاً موافقم (۵)	آینده شغلی
۳/۳۷	۲	۹	۱۶	۳۱	۲	فراوانی اساتید این رشته باعث ترغیب دانشجویان برای پیدا کردن شغل مناسب می‌شوند درصد
	۳/۲	۱۴/۵	۲۵/۸	۵۰	۳/۲	
۲/۳۰	۱۳	۳۰	۵	۱۰	۲	فراوانی به‌نظر من مزایای حقوقی اشتغالی در این رشته مناسب می‌باشد درصد
	۲۱	۴۸/۴	۸/۱	۱۶/۱	۳/۲	
۱/۸۳	۳۰	۱۹	۴	۵	۲	فراوانی من نسبت به بازار کار در این رشته نگرانی ندارم درصد
	۴۸/۴	۳۰/۶	۶/۵	۸/۱	۳/۲	
۲/۷۵	۹	۱۱	۲۶	۱۴	-	فراوانی به‌نظر من وضعیت اشتغال برای مقاطع پایین‌تر بهتر از مقاطع بالاتر است درصد
	۱۴/۵	۱۷/۷	۱۴/۹	۲۲/۶	-	
۳/۱۲	۱۰	۱۰	۱۱	۲۱	۸	فراوانی من کار کردن در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی را دوست دارم درصد
	۱۶/۱	۱۶/۱	۱۷/۷	۳۳/۹	۱۲/۹	
۴/۳۳	۲	۴	۴	۱۱	۳۹	فراوانی افزایش پذیرش دانشجو در این رشته آینده شغلی آن را به خطر می‌اندازد درصد
	۳/۲	۶/۵	۶/۵	۱۷/۷	۶۲/۹	
۱۷/۷						میانگین کل

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش دیدگاه دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به رشته تحصیلی‌شان مورد بررسی قرار گرفت. ارزیابی سئوالات مربوط به رشته تحصیلی نشان داد که در صد بالایی از دانشجویان از انتخاب این رشته راضی هستند و تعداد زیادی از دانشجویان معتقدند که این رشته در مقاطع بالاتر ارزش بیشتری پیدا خواهد کرد. علاقه به رشته تحصیلی از عوامل مهم پیشرفت و ارتقاء علمی است در حالی که بی‌علاقه بودن نسبت به رشته تحصیلی سبب ناامیدی و خستگی نسبت به ادامه تحصیل می‌گردد (کلیف^۱، ۱۹۷۲). این در حالی است

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل آماری و تعیین میانگین در حیطه‌های مختلف در رابطه با دیدگاه دانشجویان نسبت به آینده شغلی نشان می‌دهد که اکثریت دانشجویان (۶۲/۹ درصد) معتقد هستند که افزایش پذیرش دانشجو در این رشته آینده شغلی آن را به خطر می‌اندازد، و (۴۸/۴ درصد) دانشجویان نسبت به بازار کار در این رشته اظهار نگرانی کردند. میانگین نمره کل پرسشنامه مربوط به دیدگاه دانشجویان نسبت به آینده شغلی‌شان ۱۷/۷ بود که از میانگین نظری این پرسشنامه که ۱۸ است پایین‌تر است.

به‌طور کلی نتایج به دست آمده در این تحقیق، قابلیت انطباق با تحقیقات فوق‌الذکر را دارد با این وجود، برای تعمیم نتایج حاصل از این پژوهش به کل دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاه‌های کشور در رشته مورد نظر، نیاز به انجام مطالعات تکمیلی در سایر دانشگاه‌ها می‌باشد. همچنین بررسی و توجه به این نتایج توسط مسئولین مربوطه می‌تواند راه کارهای مفید در این زمینه را جهت برنامه‌ریزی و بازنگری در امر پذیرش و تربیت دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی در آینده ارائه دهد.

پیشنهادها

- آشنایی کردن کامل دانش‌آموزان با رشته‌های تحصیلی دانشگاهی قبل از شرکت در آزمون سراسری.
- هنگامی که یک تخصص بیش از حد نیاز در یک جامعه وجود داشته باشد، موجب کاهش درآمد دانش‌آموختگان می‌شود و به تدریج تمایل برای تحصیل و درآمد در آن رشته کاهش می‌یابد لذا، تعدیل پذیرش دانشجو در این رشته می‌تواند تا حدودی این مشکل را برطرف سازد.
- بررسی نگرش دانشجویان سایر رشته‌های دانشگاهی نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی برای فراهم ساختن امکان مقایسه‌ای نگرش‌ها می‌تواند در انجام بازنگری و برنامه‌ریزی لازم برای پذیرش دانشجو توسط مسئولین ذیربط موثر و راهگشا باشد.
- توجه جدی مسئولین امر به ایجاد شرایط مناسب برای اشتغال دانش‌آموختگان این رشته و به وجود آوردن بازار کار جدید و نیز ارائه آگاهی‌های لازم به داوطلبان آزمون‌های ورودی‌های دانشگاه‌ها در خصوص وضعیت بازار کار و اشتغال در رشته‌های مختلف می‌تواند دیدگاه دانشجویان را در مورد آینده شغلی بهبود بخشد.
- به نقش سنتی کتابداران به‌عنوان مشاوران مطالعاتی جامعه و بالا بردن وجهه اجتماعی این رشته توجه بیشتری شود. از این رو ضروری است که این موضوع از سوی مسئولان و برنامه‌ریزان کشور بیش از گذشته در تصمیم‌ها و برنامه‌ریزی‌های آتی لحاظ گردد.

که اکثر دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به وجهه اجتماعی این رشته و پذیرش آن از سوی جامعه اظهار نگرانی کرده‌اند. نتایج این پژوهش به پژوهش صمدی (۱۳۸۸)، هدایتی (۱۳۹۱) و صدر ارحامی (۱۳۸۳) نزدیک است. نتایج پژوهشی که توسط کریپ و همکاران ۲۰۰۷ بر روی دانشجویان دندانپزشکی کانادا، تایلند و ژاپن انجام شد نشان داد که درصد بسیار زیادی از دانشجویان این رشته را با علاقه و تمایل شخصی انتخاب نموده‌اند (کریپ^۱، ۲۰۰۷).

یافته‌ها نشان داد که میانگین نمرات دیدگاه افراد مورد مطالعه نسبت به آینده شغلی خود پایین‌تر (۱۷/۷) از میانگین نظری پرسشنامه (۱۸) بوده است، یعنی اکثر دانشجویان نگرش مطلوبی نسبت به آینده شغلی خود نداشتند. نتایج این پژوهش با پژوهش صمدی (۱۳۸۸)، هدایتی (۱۳۹۱) و صدر ارحامی (۱۳۸۳) ایروانی (۱۳۸۱) مشابهت دارد. همچنین بررسی دیدگاه دانشجویان در یک پژوهش در سال ۱۹۹۵ در کشور انگلیس نشان داد که اکثر پزشکان عمومی از آینده شغلی خود مطمئن نمی‌باشند (روسل^۲، ۱۹۹۵). در توجیه دیدگاه منفی دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به آینده شغلی خود می‌توان از نظریات جامعه‌شناسی بلو استفاده کرد. بر اساس نظریه بلو، دو گروه عوامل در انتخاب شغل دخالت دارند: گروه اول، خصوصیات فردی از قبیل عوامل بیولوژیکی و روانی و گروه دوم، موقعیت اقتصادی و اجتماعی را در بر می‌گیرد. از این عوامل، می‌توان موقعیت جغرافیایی، منابع اجتماعی، امکان تحرک شغلی و ارتقای شرایط فرهنگی و بازار کار را نام برد که عوامل گروه دوم، نقش مهم‌تر و حساس‌تر در انتخاب شغل دارند.

در شرایط کنونی در جامعه ما، به علت پذیرش بی‌رویه دانشجو، به خصوص عوامل مربوط به گروه دوم، به‌طور قابل توجهی تحت تاثیر قرار گرفته به نحوی که نگرش دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی به آینده شغلی خود را به شدت مورد تردید قرار داده است (کروسکل، ۲۰۰۹).

منابع

- Cliff, MM; Cliff TM (1972). "Attitudes of medical students toward medical school and their future careers". *JmedEduce*, 47 (7): 534-80.
- Hafferty FW. Boulger JG (1986). " Alook by medical students at medical practice in the future". *Med Educ*, 61 (5): 359-67.
- Karibe, H; Suzuki, A; sekimoto, T; srithavaj, T; Iamaroon, A; Warita, S, etal (2009). " Crooss- Cultural Comprison of the Attitudens of Dental Students in Three Countries" *Eur. JDentEduc*, 71 (11): 1457-66.
- Krause, kL; Hartley, R; Mcinnis, RJ; Mcinnis, C (2009). "The firt year experience in Australian Universities findings from adecade of national studies. Rrtrieved Agu7, 2009, from: http://www.dest.gov.ac/esectors/higher_education/publications_resources/profiles/firest_year_experience.htm.
- Roswsell, R; Morgan, M; Sarangi, J (1995). "General practitioner registrars views about a career ingeneral practice". *BrJGenPract*. 45 (400): 601-4.
- Vellier C, Verbist JP (1992). " Medical students facing their future career: asurvey in Lille". *Cah Social Dmogr Med*, 32 (1): 72-110.
- ایروانی، کامیار؛ امینی، میترا و آیدا دوستکام (۱۳۸۱). مقایسه نگرش دانشجویان پزشکی نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی خود در دو مقطع علوم پایه و بالینی در دانشکده پزشکی جهرم. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۲۱، ۷.
- حمدی، محمدرضا؛ پرورش، عبدالرحیم و مهدی امین (۱۳۸۴). شرح وظایف شغلی و نیازهای آموزشی دانش‌آموختگان مقاطع مختلف رشته بهداشت محیط. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۵ (۲)، ۱۳۸۴.
- شفیع آبادی، ع. (۱۳۷۱). *راهنمایی و مشاوره شغلی و حرفه‌ای و نظریه‌های شغلی*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- صدر ارحامی، نفیسه؛ کلانتری، صمد و عطارد، مهراب (۱۳۸۳). *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۱، ۷۶-۸۲.
- صمدی، محمدمتقی؛ تقی زاده، جاوید؛ کاشی تراش، زهرا و محمدی، مجید (۱۳۸۸). نگرش دانشجویان رشته بهداشت محیط دانشگاه علوم پزشکی همدان نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۹ (۴)، ۳۳۱-۳۳۶.
- ملکوتیان، محمد و عبدالرحیم پرورش (۱۳۸۲). وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان رشته بهداشت محیط سراسر کشور طی سالهای ۸۱-۱۳۷۵. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۳ (۲).
- هدایتی، زهره؛ سیفی، نسیم؛ حکمت‌فر، سمیه و بدخش، سمانه (۱۳۹۱). دیدگاه دانشجویان رشته دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی شیراز نسبت به رشته تحصیلی و آینده شغلی خود. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۲ (۳)، ۱۷۶-۱۸۳.